

GÜNÜMÜZ KOŞULLARI VE PRATİK TARİH ANLAYIŞININ ÖNGÖRÜNÜŞÜ ÜZERİNE

Ertan Eğribel • Ufuk Özcan

Batılılaşma döneminde Türk toplum düşüncesinde geçmişten kopuş Batı dünya egemenliği ve üstünlüğü koşullarında gerçekleştiği için kuram ile pratik arasındaki ilişki aktarmaya dayalı bir tür “hafızlık” ve “nakilcilik” anlayışıyla biçimlenmiştir. Otorite ve uzmanlık devletin verdiği sosyolog, tarihçi gibi çeşitli unvanlarla pekişmiştir. Bu durum ilerleyen dönemde de temelde değişmiş değildir. Farklı arayışlar, tartışmalar, sorular “yoldan çıkma” olarak değerlendirilmiştir. Günümüzde Batı kaynaklı yeni değişim süreçleri ve buna bağlı olarak gündeme gelen konu ve sorunların belirlenmesinde yine Batı kuyrukçuluğu ve hafızlık egemen eğilimdir. Batı patentli her açıklama, kalıplar ve çözüm önerileri değişse de aynı istek ve coşkuyla savunulmuştur. Birbirinden farklı çözüm önerileri, siyasal bakımdan sistematik yönelişleri de içeren kırılmalar olarak ifadesini bulmuştur. Bunu sadece Türkiye’ye özgü bir durum olarak görmemek gerekir. Verili düzenin çözüm olmaması dünya ölçeğinde yeni arayış ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. Tartışmalar sosyoloji ve tarih bilimleriyle de sınırlı değildir. Batı’da da toplum içinde ve toplumlar arasında çıkar farklılıkları nedeniyle sosyalizmden milliyetçiliğe kadar çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bu açıklamaların ortak özelliği en katı önyargıların bile bilimsellik iddiasıyla sunulmasıdır. Ancak giderek uygulamada ortaya çıkan sorunlar, bloklaşma ve çatışmalardan ileri gelen yıkımlar toplumsal-tarihsel değişme kuramlarının yanı sıra genel olarak her türlü bilimsel etkinlik üzerinde de bir kuşku yaratmıştır. Modern tarihin eleştirisi Batı tarih anlayışının bir eleştirisi olmak yerine tarihin reddine veya parça parça edilmiş, bütünlükten kopuk, mutlak karşıtlıklara dayalı antici bir tarih anlayışına dönüşmüştür.

Bugün artık modern-ötesi bir toplum ve tarih anlayışı öne çıkarılmaktadır. Bu parçalı, tekil, ölü tarih anlayışının yüzeysel öngörünüğü gerçeklik kabul etmesinin veya bütünsel düzeyde her türlü hakikat iddiasına aşırı şüpheyile karşılaşmasının bazı bariz sonuçları vardır. Öncelikle binlerce yıllık tarihi birikim, süreklilik, dinamizm, sorun ve çözümlere dayalı oluşmuş bilgi-belge anlamsız bir yığına dönüşürken, çeşitli “tarih tezleri” de farelerin kemirgen eleştirisine maruz bırakıldı. Batı dünya egemenliği ve üstünlüğünün son iki yüz yıllık deneyimi sonunda ortaya çıkan uygarlık bunalımı bütün ağırlığı ile Doğu halklarının sırtına yüklendi. Tarihi ve toplumsal değişimin reddi günümüz egemenliğinin ve sorunlarının mutlaklaşmasından başka bir şey değildir. ABD eksenli Batı dünya egemenliğini doğrulamayan her görüş hiç mertebesine indirgenirken üniversite, yayıncılık, örgütlenme, araştırmalar da bu gelişmelerden nasibini aldı. Özgür ve yaratıcı düşünce dumura uğratıldı; bu kargaşayı aşmaya çalışan kişisel girişimler de yankısız kaldı. Kasıtlı yönlendirmenin getirdiği zorluklar yanında sağırılık da egemen dünya görüşünün bir parçası haline geldi.

Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi ve çıkardığımız diğer dergilerin çokbilmiş kişilerin veya umursamazların kapladığı ortamda görmezden gelinmesi bizi şaşırtmıyor. Her umutsuz, kargaşa dönemi “yüksek otorite”yi yüceltir ve onun gölgesinde rahat etmeyi benimser. Buradan mansıp, akçe, mevki, şöhret umar. Çıkardığımız çeşitli dergiler, yayınlar mevcut otoritenin dışında, karşısında konumlanmanın ötesinde, bir “otorite” olmayı da reddettiği gibi, gölgesi de olmadı. Günümüz düşüncesinde geçerlilik otoriteye bağlılık, belli kurumların işleyişine ortaklık, mansıp, paye, mevki, rütbe, ün ve pozdur. Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi ve diğer dergilerimiz ise öncelikle dünyanın ve Türkiye’nin sorunları üzerine bir sözümüzün olması ilkesine dayalı olarak apoletten, üniformadan, akçadan, rütbeden kaçındı. Dergide yer alan genç arkadaşların da bu yönde bir donanımla gelişmesini amaçladı. Kolay yolu seçmek yerine zor olanı tercih etti. Kendi bakış açısını ortaya koymaya çalışarak, toplumun kolektif tarihsel deneyimine bağlı, bu deneyimden çıkarılmış bir yöntemi benimsedi. Bunun dışında bir otoriteyi veya piyasayı düşünmedi, kollamadı. Tarih ve toplum yönteminin verdiği disiplin/otorite dışındaki bağımlılık sadece düşüncenin değil, geleceğin de bulanıklaşmasına hizmet eder. Bir başkasından yetki alarak, kendinde olmayan bir yetkiyi kullanmak uzmanlık adı altında topluma ve tarihe yabancılaşmanın bir parçasıdır. Günümüzde artık ABD eksenli dünya egemenliği çerçevesinde otoritenin anlamı değişmiştir. Artık üniversitede mansıp, unvan, şöhret sahibi olmak da değersizleşmiştir. Otoritenin kaynağı kırım ve şiddete, kan dökücülüğe, açık soyguna dayandıkça toplum bilimleri açıklamaları da önemli olmaktan çıkmıştır. Artık bilim düzeyinde paye sahibi olmak “kılıcının hakkı” olarak küresel efendilerin uhdesindedir. Üniversitelerin, dergilerin, yayınların “su-

suş kumkuması" içine düşmesi, kendi alanlarına bile sahip çıkamamaları bu nedenledir. Böyle bir ortamda tarih ve uygarlık araştırmalarıyla uğraşmak da beyhude bir çaba olarak görülecektir.

Geçmiş, şimdi ve gelecek artık içinden bütün kötülüklerin çıktığı, çıkacağı Pandora kutusu gibi kapalı ve bilinmez haldedir. Bu kapalı ve bilinmezlik halinin dünya görüşü veya tarih kuramı haline gelmesi bilim adamlarının şaşkınlığının ötesinde itilmişliğinin de bir göstergesidir. İronik bir biçimde bilmemekle, kapatmakla, tartışmaya açmamakla üniversite, bilim insanları, siyasetçiler, aydınlar, haklı çıkmak istemektedirler. Artık tarihi gelişme, ilerleme, değişme yasaları yerine keyfilik, umursamazlık, maceracılık geçerlidir. ABD küresel egemenliğinin kılıç hakkıyla takındığı bu tavır Türkiye'de örnek alındığında her düzeyde karikatüre veya trajediye dönüşmektedir. Metrobüste kalabalık içinde ayakta "Bir Günde Nasıl Kahraman Olunur?" kitabını okuyan genç kız sadece umutsuz değil, kızgın ve öfkelidir. Tüm dünyada "susuz kumkuması"nın kolaylıkla "savaş kumkuması"na dönüşmesi rastlantı değildir. Artık toplum bilimlerinin her düzeyinde mansıp, paye, şöhret devletlerin gizli servislerinin veya propaganda araçlarının alaylı veya diplomalı, uzman kadrolarına kalmıştır. Sahada olmak yüceltilirken ve masada pay almakla özdeşleşirken dünyaya dair farklı sorular sorma çabası ve bu yöndeki kuramsal çalışmalar aşılanacaktır. Bilgiyi oluşturma, yaygınlaştırma çabasının darlaşması geçmiş, bugünü ve geleceği karartmanın, körleşmenin bir unsurudur. Ortada bomboş bir alan vardır fakat kimsenin bu alana girmesi ne makbul, ne de mümkündür. Tarih ve uygarlık askerlik-savaş, manipülasyon ve eğlence sektörünün bir parçası haline gelmiş, uzmanların serbestçe at oynatabilecekleri bir alana dönüşmüştür. Pandora'nın kutusundan çıkabilecek umudu beklemek iyimserliktir, elbet önemlidir, ancak bu iyimserlik işkenceyi uzatmanın ötesinde insanı insanlıktan çıkaracak bir canavarlık ve barbarlığa da dönüşebilir.

Günümüzde artık savaş çığırtkanlığı yapmayan her "mal zayidir". Sosyologca, Garbiyat, Tarih ve Uygarlık-İstanbul gibi dergilerimizde mahşer yerine dönüşen dünyaya dair gündeme getirdiğimiz çeşitli konu ve sorunlar pratik gündemle yakından ilişkili olmasına karşın değersiz görüldü ve Batı patentli uzmanca konulara büyük bir iştahla yönelinerek dünya yeniden keşfedilmeye çalışıldı. Güç her şeydi, her şeyi çözerdi. Büyük İskender gibi her düğümü kılıçla çözmeye çalışmak her keskin mantığın emrettiği sonuç oldu. Çıplak güç bizde değildi ama Batı eski sömürgelerine, eski Osmanlı coğrafyasına züccaciyeci dükkanına renkli, garip bir fil gibi hışımla giren abartılı güce eşlik etmek mümkündü. Bu fikri önemseyenler oldu. Binlerce yıllık tarihi birikim ve mirasa yönelik Batı barbarlığı, tarihten ve koşullardan bağımsız olarak kendi yolunu açarken, yeni bir arayış ve görüş geliştirmek yerine hengegameye katılmak dinamizm gibi görülebilir. Ama bir dünya savaşının yol

açacağı yıkıma engel olmak yerine, böyle bir savaşın yıkımına ortak olmaya ve bunu kendi sahamızda kabul etmeye dönüşmesi de muhtemeldir. Dünya çapında bir çekişmede ya da yeni bir dünya savaşında esas çatışma ve yıkım alanının (geçmiş dünya savaşlarından alınan dersle) Türkiye ve eski Osmanlı coğrafyası olması mı arzulanmaktadır?

I. Dünya Savaşının halledemediği tek en önemli sorun Anadolu Türklüğünün varlığıdır. II. Dünya Savaşı bu açıdan bir ara dönem olmaktan ileri gitmemiştir. Sovyetler Birliği'nin tasfiyesiyle birlikte esas değişim, çatışma eski Osmanlı coğrafyası üzerindedir. Yeni dünya düzeni veya küreselleşme olarak adlandırılan ve onlarca yıldır süren bu son girişim böyle bir hesaplasmaya mı yöneliktir? Bugün bu açıdan Batı için şartlar müsait görünmektedir. Batı'da ve Doğu'da mevcut Batı dünya egemenliğini tartışan ve aşılmasını isteyen, tarih ile bu anlamda ilişki kuran, Türkçü, İslamcı veya sosyalist bir tehdit de yoktur. XIX. ve özellikle XX. yüzyılda Osmanlı'nın Batı tarafından tasfiyesi gündeme geldiğinde Osmanlı'nın Türkçülük, İslamcılık, sosyalizm alternatiflerinin hepsinin birden güçlü bir biçimde savunulması ve bu yönde dünya çapında bir toplumsal güç oluşturulması mümkün olmuştur. Dünyayı kendi adımıza değiştirmeye gücümüz yetmese de, bu hengameden Anadolu Türklüğünün bağımsız bir devletle çıkması mümkün oldu. Çarlık Rusyası'nın yıkımı ve Sovyetler Birliği'nin kuruluşu ile, bu üç yoldan birisinin (Doğu sosyalizmi) öncülüğü daha baştan tıkandığı gibi Rusya Türklerine yönelik Türkçülükten de vazgeçilerek Anadolu ile sınırlı bir Türkçülük mümkün olabilmektedir. Günümüzde Türkçülük, İslamcılık tartışmalı bir haldedir. Diğer bir deyişle etnik ve dini eksende bir öncülük ve sözcülük mümkün değildir. Türkçülüğü, İslamcılığı ve Batıcılığı birlikte veya ayrı ayrı savunmakta ciddi güçlükler vardır. Buna karşılık Osmanlı döneminde ortaya çıkan ve Osmanlı'dan miras kalan bu yönelişleri yine Osmanlı döneminde gündeme gelen (Türklüğü ve İslamiyet'i reddetmeyen) Doğucu-sosyalizm görüşleriyle bütünleştirmek mümkündür. Sovyetler Birliği'nin tasfiye edildiği, Batı sosyalizminin artık savunulmaz hale geldiği ve Batı saldırganlığının barbarlığa dönüştüğü bir dönemde Doğu'da sosyalizmden vazgeçmek ne kadar doğrudur? Sömürülen, dağıtılan, parçalanan Doğu ile birlikte kendi uygarlığını da tahrip eden Batı'da da sosyalizm deneyiminden kurcalanmaya değer hiçbir etki, özellik kalmamış mıdır? Kemal Tahir-Baykan Sezer çok erken bir dönemde, II. Dünya Savaşından sonra bu konuları hem Türkiye, hem de dünya için yeni arayışların öne çıktığı bir dönemde gündeme getirmişlerdir. Bu değerlendirmelerden faydalanmamak Türkiye ve dünya açısından bir talih-sizlik olmuştur. Onların öne çıkardığı konu ve sorunlar günümüzde daha ağırlaşmış ve yakıcı bir biçimde gündemdedir.

Uygarlıklar arası benzezmeliğe, zıtlıklara karşılık uygarlıkların birbiriyle ilişkilerinden, çelişki ve çatışmalarından kaynaklanan çözüm ve aşama-

ları toplumsal değişimin, tarih biliminin yasalarını oluşturur. XIX. yüzyılda gündeme gelen ama geçmişte de bütün toplumlar için geçerli olan temel kanun, toplum gerçeğinin bütün çelişkili bünyesi içinde değişeceği yönündedir. Bu değişim toplumun kendi örgütlenmesi ve sorunlarından bağımsız değildir. “Uyuşmaz kuruntuculuk/mızumsuzluk” veya “başiboş işgüzarlık” kuram-pratik birliği içinde dışlanır. Yaşanan/şimdiki gerçeklik ile yaşanmış olan gerçeklik (tarih) birbirinden bağımsız ortaya çıkmaz. Tarih bizim bir ta-kıntımız değildir. Tarihsiz bir hakikat ve şimdi söz konusu değildir. Bugünün gerçeğini anlamak, tartışmak ve aşmak, geçmiş deney ve birikimlerin değerlendirilmesinden başka bir şey olmayan dünya görüşü veya yöntemle mümkündür. Yemeği yerken bile bilinçle tasarlayan, planlayan insanın kendi sorunlarını çözerken yöntemden bağımsız davranması, tutumsuz kalması, tercihlerinin sonuçlarını hesap etmemesi, tasarlamaması mümkün değildir. Tarih ve sosyoloji ilişkisi bu nedenle daha başlangıçtan itibaren önemli olmuştur. Tarih ile ilişkinin uzmanca, eksantrik bir müzecilik malzemesine dönüşmesiyle, kulaktan dolma, şairane kahramanlık hikayelerine, hemasete dönüşmesi arasında temelde fark yoktur. Her ikisi de basmakalıptır. Kuramın total kalması, pratiğin tökezlemesi, tarihin kırkambara dönüşmesinden veya nihilistçe toptan inkarından kaynaklanmaktadır. Yöntemli, sabırlı çalışmadan hoşlanılmaması, hazır reçetelere, formüllere sığınma kolaylığı da tarih ve sosyoloji ilişkisi yerine pratikte hemen etkili olacak dar, lümpen, keyfi açıklamaların geçerlilik kazanmasını beraberinde getirecektir.

Son dönemde Batı'nın eline geçirmiş olduğu dünya egemenliği tarihte eş görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. Batı bu güce dayanarak kırarak, dökerek, zorlayarak sonuç alma çabasındadır. Bu nedenle tarih ve sosyoloji açıklamaları, değerlendirmeleri önemsiz görülmektedir. Batı dünya egemenliği ve üstünlüğünün ulaştığı boyutlar nedeniyle sosyoloji ve tarih açıklamaları gelişmeye, değişmeye kapalı, mevcut düzeni pekiştirmenin ötesine gitmeyen uzmanca tekrarlar olarak sınırlanmıştır. Günümüz ABD egemenliği kendisinin başlattığı ve ülkelere dışardan eklenmiş yeni ilişkiler görüntüsündedir. Bu durum ABD egemenlik ve üstünlüğünün kendiliğinden gerçekleşmiş bir olay olduğu izlenimi vermektedir. Sosyoloji ve tarihin değersizleşmesinin bir nedeni de budur. ABD kendi egemenlik ideolojisini sosyoloji ve tarih bilimleri dışında, bilimsel bir niteliğe kavuşturmadan, gündelik ilişkiler içinde yaygınlaştırma çabasındadır. ABD, Doğu ile ilişkilerinde tarihten gelen ve süregelen çatışmanın üzerine çıkmak, koşullardan bağımsızlaşmak istediğinde kendi üstünlük ve gücünü tartışılmaz, mutlak bir egemenlik ideolojisine dönüştürmüştür. Bilimsellik iddialarından büsbütün vazgeçilmemesine karşılık, bilime yönelik eleştirilerle birlikte, ABD üstünlük ideolojisi çeşitli biçimlerde yaygınlaştırılmaya çalışıldıkça sosyolojinin ve tarihin alanı daralmıştır.

Günümüzde Batı, egemenliğini dünyanın en ücra köşelerine kadar yay-

gınlaştırırken sisteminin işleyişi gereği hem kendi içinde hem de Batı-dışı toplumlar içinde bir büyümeye gitmiş, her şeyden önce dünya nüfusu açısından büyük bir artış kaydetmiştir. Bu nüfus artışı bir yönüyle kapitalizmin daha çok insan beslemesinin ürünü olsa bile, esas olarak Batı dünya egemenliğinin ve sisteminin işleyişi gereği ek nüfusa gereksinim duymuştur. Ancak bu nüfus giderek hem kendi içinde hem de sistemin işleyişinde yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır. “Ek nüfus”un “fazla nüfus”a dönüşmesi Batı için bir tehdittir ve bu tehdidin en kestirmeden çözümü kırımdır. Artık dünya egemenlik sisteminin işleyişinde kriz ve bunalımların sistemin işleyişinin doğal bir sonucu olarak görülmesi ve bunun düzeni etkilemeden çeşitli müdahaleler, kırım ve soygunlarla sürekliliğinin sağlanması, sürekli bunalımlarla boğuşma ve çekişmelerin her seferinde uygarlık birikiminin daha tahrip edici bir hale gelmesine neden olmaktadır. Çürümüş Batı dünya egemenlik düzeninin kendi varlığını sürdürmek için çatışmayı mutlaklaştırması ve sosyal devrim, tarihsel sıçrama yerine “kıyamet” çözümünü seçmesi tarih ve toplum yasalarının gözden düşmesi anlamına gelmektedir. Toplum ve tarih yasalarının açıkça bilinmesi, paylaşılması, aktarılması, öğrenimi ve yaygınlaştırılması toplum ve tarih bilincinin (bilimin) temelini oluşturur. ABD dünya egemenliğinin sürdürülmesi ve ayrıcalıkların korunarak düzenin mutlaklaşması belki ABD için değil ama bütün dünya için pahalıya mal olmaktadır. Bu çekişmeden medet ummak, buna ortak istemek bütün dünyanın bir açmaz içine girmesine neden olacaktır.

Sorumuzu tekrar soralım. Tüm dünyayı felakete götürebilecek böyle bir gelişmeden dünyanın ve Türkiye’nin bir çıkarı var mıdır? Türkiye ve eski Osmanlı coğrafyası bu çekişme, çatışma ve yıkımın alanı mı haline getirilmeye çalışılmaktadır? Sadece Türkiye açısından değil, dünya açısından da bir çözüm ortaya koymadan açmazdan çıkmanın bir yolu var mıdır? Dünyayı yıkımdan çıkaracak güç ve çözümü Batı’dan beklemek mümkün müdür? Eski Osmanlı coğrafyası yıkım öncesi birbirine karşıt etnik, mezhep itişmesine mahkum edilirken bu çekişmeye ortak olmak ne ölçüde doğrudur? Bunun üzerine çıkabilecek öneri ve imkanlar nelerdir? Sosyoloji ve tarih bilimi elbette kendi içinde gelişiyor, değişiyor. Her ikisinin de önemi geçmişte yaşanan deneyimlerden, birikimden yararlanarak toplumların kendi örgütlenmeleri yoluyla kendi kaderleri üzerinde etkili olma çabasından kaynaklanmaktadır. Mesele artık sadece daha bilimsel, akılcı davranmanın ötesinde, aynı zamanda buna uygun dünya çapında bir örgütlenmeyi ve çözümü oluşturmaktır. Türkiye buna öncülük edecek tarihi birikim ve deneye sahiptir. Tarihinin hiçbir döneminde dünya gelişmelerinin dışında kalmamıştır. Tam tersine Doğulu özelliklerini korumasının yanında Batıcılığa deneyimini de yaşamış, bundan gerekli sonuçları çıkarabilecek dünyadaki ender toplumlardan biri durumundadır.